

TEISZLER ÉVA

Török várak – magyar várak

*Status quo a hadszíntéren és a Jagelló-kori oszmán–magyar békeszerződésekben*¹

A 14. század közepe táján a középkori Magyarország látóterébe került Oszmán Birodalom a magyar külpolitikában eleinte partikuláris, a korszak végére meghatározó szerepet töltött be. A két állam viszonyának alakulását kezdetektől meghatározta „a török a kereszténység ellensége” tudat, amely már az Oszmán Birodalom megszületése előtt Európa-szerte kialakult.² Ez a Magyar Királyságot arra sarkallta, hogy európai társai mellett támogatóan lépjen fel,³ amit csak tovább erősített a Birodalom egyre erőteljesebben megmutató, az ország számára mindinkább veszélyessé váló terjeszkedő politikája.⁴

A Balkán irányából előretörő új hatalom térhódításának a Magyar Királyság hosszú időn át képes volt ellenállni. Ebben a hadi érdemek és az eredményes védelmi politika mellett szerepe volt a felek által rendszeresen megkötött békeszerződéseknek is. Az első ilyen okmány 1488-ból maradt ránk.⁵ Ezt követően több fegyverszüneti megállapodás és béke is született,⁶ de az 1526 előtti időből mindössze az 1503.⁷ és 1519.⁸ évit ismerjük teljes terjedelmében. Az utóbbi két szerződés – amellet, hogy a Mohács előtti évtizedek állapotát mutatja – figyelmet érdemel azért is, mert bennük tételesen felsorolják az oszmán és magyar kézen lévő erősségeket, ami sem a korábbi, sem az 1699. évi karlócai békéig kötött megál-

¹ A tanulmány a MTA-SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport támogatásával készült.

² Papp Sándor: *Magyarország és az Oszmán Birodalom (a kezdetektől 1540-ig)*. In: Zombori István (szerk.): *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*. Budapest, 2004. 39.

³ Az oszmán-török krónikák a magyarokról potenciális ellenségként szólnak már az 1344–1352 között zajlott kereszties hadjárat kapcsán is, maga a magyar király pedig 1364–1365 telén előkészületeket tett egy törökök elleni kereszties had megszervezésére, a hadjárat azonban nem valósult meg. Lásd: Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 40–42. Vö.: Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest, 1988. 153–160.

⁴ Az oszmán terjeszkedés mozgatórugóira összefoglalóan lásd: Fodor Pál: *A szimurg és a sárkány: az Oszmán Birodalom és Magyarország (1390–1533)*. In: Zombori István (szerk.): *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*. Budapest, 2004. 11–18.

⁵ Hazai György: *A Topkapu Szeráj Múzeum Levéltárának magyar vonatkozású török iratai*. Levéltári Közlemények 26. (1955) 294–295.

⁶ Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 62–66.

⁷ Hammer-Purgstall, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Werke I. Bd. 2. Graz, 1963. 616–620.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DL 24393. Kiadása: Thallóczy Lajos – Horváth Sándor: *Alsó-Szlavóniai Okmánytár. (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék 1244–1710) Magyarország mellékartományainak oklevéltára*. III. Budapest, 1912. 279–286. Magyar fordítása: *Török-magyar kapcsolatok az Oszmán Birodalomtól napjainkig a levéltári dokumentumok tükrében*. Iztambul–Budapest, 2016. 13–18. Ez utóbbi volt a két fél utolsó egyenrangú békekötése Mohács előtt. Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 68.

lapodásokra nem jellemző. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a Jagelló-kori békeszerződések hogyan alakították a 15. század második felére kiépült déli végvárrendszert, amely a két állam közötti határvonal fizikai elhelyezkedését jelölte ki.

A szakirodalom egy része hosszú ideje úgy tartja, hogy I. Lajos magyar király (1342–1382) már 1365. évi bulgáriai hadjárata után azért hozott létre Vidin⁹ központtal magyar fennhatóság alá rendelt bányságot (Vidini vagy Bodonyi Bányság), hogy a további török terjeszkedést megakadályozza.¹⁰ Ennek magyarázata, hogy a Birodalom hódításai ugyan még távol estek a korabeli Magyar Királyság határaitól, az oszmánok expanzív fellépése azonban kétségtelemnél tette, hogy hatalmukat a Balkán délkeleti területein túlra is ki akarják majd terjeszteni.¹¹ Az ország oszmánok általi fenyegetettsége más vélekedés szerint a magyar királyban ekkor még nem realizálódhatott a távolság miatt, és a széttagolt, fokozatosan török adófizetőkké váló balkáni államok sem érzékelték még az őket fenyegető veszély nagyságát.¹² A beavatkozás mindössze lehetőséget teremtett I. Lajos számára arra, hogy az általa használt „Bulgária királya” igénycímnek érvényt szerezhesen.¹³

Az említett hadjárat (egyik) célja vitathatatlanul Bizánc megsegítése volt a török segédc csapatokkal támogatott szerb–havasalföldi–bolgár szövetséggel szemben,¹⁴ ezután pedig a két állam fegyveres szembenállása egyre közvetlenebb lett. Az 1373-as Dalmáciában zajló magyar–velencei háborúba oszmán csapatokat is hívtak segítségül, és hasonló volt a helyzet 1375-ben, amikor a magyar hadak Radu havasalföldi vajda (1377–1383) ellen vonultak, de meg kellett küzdeniük annak szövetségesei, I. Murád oszmán uralkodó (*hüdávendigár*) (1362–1389) és Sismán bolgár cár (1365–1393) hadaival is. Ezen összecsapások során az oszmán csapatok már magyar területre is betörték,¹⁵ az 1380-as években közvetlenül a Magyar Királyság déli határait fenyegették, 1390-től pedig sor került az első fogolyszerző portyázásokra a Szerémségben és a Temesközben.¹⁶ Az alkalmi ütközeteket ezt követően a török–magyar küzdelem évszázados sorozata váltotta fel.¹⁷

⁹ Ma Vidin, Bulgária. Magyar neve: Bodony. Vidinre és várára vonatkozóan lásd: Karczag Ákos – Szabó Tibor: *Vidin várának magyar vonatkozásairól*. Várak, kastélyok, templomok 6. évf. (2010) 2. sz. 18–21. I. Lajos a bányság fennállása idején a területen missziós püspökséget is létesített, ez volt a legdélebbi magyar térítőpüspökség. Koszta László: *Missziós püspökségek*. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest, 1994. 459.

¹⁰ Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. A törökök fellépése és terjeszkedése Európában. Lajos király 1365–1377 évi bolgár–török hadjáratai*. Online elérés: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0008/608.html#note4> (letöltés: 2017. december 3.)

¹¹ Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. [Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz]*. Történelmi Szemle, 38. évf. (1996) 2–3. sz. 166–167.

¹² Kristó Gyula: *I. Lajos külpolitikája (1342–1382)*. In: Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 1998. 87. A szerző ugyanakkor azt sem vetette el, hogy a Vidini Bányság létrehozásának „előzetes törökellenes célja” is lehetett. Uo. 86.

¹³ Lásd bővebben: Kristó: *Az Anjou-kor háborúi*, 153–160.

¹⁴ Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 41–44.

¹⁵ Kumorovitz Lajos Bernát: *I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi (és „török”) háborúja*. Századok, 117. évf. (1983) 5. sz. 919–982. Az oszmán–török krónikák feljegyzései szerint az oszmán portyák már Orhán uralkodása (1326–1362) idején elérték a Magyar Királyság határát. Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 41.

¹⁶ Az első török fogságba esett magyarokra vonatkozó adatokat gyűjtötte össze Csukovits Enikő: *Csoadás szabadulások a török rabságból*. Aetas, 20. évf. (2005) 4. sz. 78–90. A középkori török–magyar küzdelmekre vonatkozóan lásd: Engel Pál: *Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387–1437)*. Századok, 128. évf. (1994) 2. sz. 273–287.; Rázsó Gyula: *A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437)*. Hadtörténelmi Közlemények, 20. évf. (1973) 3. sz. 403–441.; Pálosfalvi Tamás: *Nikápolytól Mohácsig*. Budapest, 2005.; Székely Ottokár: *Hunyadi*

A Magyar Királyság déli határvédelmének megszervezését Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) kezdte el,¹⁸ amire őt feltehetően az első rigómezei csata (1389) utáni magyarországi betörések, a keresztes hadjáratok szertefoszlott illúziója, továbbá a nikápolyi csata (1396) kudarcra készítették.¹⁹ Talán nem véletlen, hogy ebből az időszakból származik az első, oszmán–magyar diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó írott forrásunk.²⁰

A zsigmondi honvédelmi politika alapvetően három pillérré épült. A szomszédos déli országok (Szerbia, Bosznia, Havasalföld) függésben tartására, amelyek ütközőállamokként fenntarthatták a támadásokat, a déli határ végvárakkal történő megerősítésére, továbbá a végházak hatékony működéséhez szükséges tárgyi-anyagi és katonai háttér megteremtésére.²¹

A Luxemburgi Zsigmond által megalapozott rendszert I. Mátyás király (1458–1490) fejlesztette tovább. A „törökverő Hunyadi” fiaként nem csekély elvárásokkal trónra került ifjú számára már uralkodása első éveiben nyilvánvalóvá vált az erőviszonyok egyenlőtlensége és az, hogy a túlerőben lévő Oszmán Birodalommal szembeni offenzív fellépés csak felmorzsolná az országot.²² Ezért apja támadó politikájával ellentétben ő a déli végeken inkább defenzív álláspontra helyezkedett, csupán közeli török fennhatóságú területekre indított kisebb hadjáratokat. Ezzel egyrészt az ország török betörések által érintett, elsősorban déli és erdélyi részein, illetve az előkelők és bárók egyes csoportjaiban vele szemben támadt elégedetlenséget²³ akarta eloszlatni, másrészt a Nyugat-Európából remélt anyagi támogatás

János első török hadjáratai (1441–1444). Hadtörténelmi Közlemények, 20–22. évf. (1919–1921) 1. sz. 28–64.; Elekes Lajos: *Hunyadi*. Budapest, 1952. 216–256.; Szakály Ferenc: *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526)*. In: Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc (szerk.): *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Budapest, 1986. 11–57.

¹⁷ Engel Pál: *A török–magyar háborúk első évei 1389–1392*. In: uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 556. Míg Hóvári János az 1375. évi török betöréshez kapcsolta a „magyar–török háborúk XVIII. századig nyúló időszakát” (Hóvári János: *A nikápolyi csata*. Hadtörténelmi Közlemények, 111. évf. (1998) 3. sz. 31.), addig Pálosfalvi Tamás az első rigómezei csatához (1389) (Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig*, 50.).

¹⁸ A Mohács előtti végvári rendszer kialakulásának periodizációjára lásd: Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz)*. Történelmi Szemle, 38. évf. (1996) 2–3. sz. 163–173.

¹⁹ Veszprémy László: *A nikápolyi hadjárat értékelése az újabb hadtörténetírásban*. Hadtörténelmi Közlemények, 111. évf. (1998) 3. sz. 603–609.; Kranzieritz Károly: *Havasalföld szerepe az 1396-os keresztes hadjárat előkészítésében és végrehajtásában*. Hadtörténelmi Közlemények, 129. évf. (2016) 1. sz. 3–26.

²⁰ Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 55.

²¹ A reformsorozatra lásd: Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, 1984. 102–132. Fodor Pál a védelem koncepciójának alapelemeit az 1526-ig terjedő időszakra vonatkozóan a következő pontokban foglalta össze: 1. keresztes háborúk szervezése vagy támogatás, 2. támadó hadjáratok indítása a Balkánra, 3. ütköző államok (vazallusi gyűri) kiépítése, 4. a hadszervezet és határvédelem átalakítása, 5. békék vagy fegyverszünetek kötése, 6. Közép-Európa összefogása vagy egyesítése, 7. keleti szövetségesek keresése az oszmánok hátában. Fodor: *A szimurg és a sárkány*, 19–21.

²² A Mátyás előtt nyíló lehetőségekre és a Mátyás-kori honvédelmi politika periodizációjára összefoglalóan lásd: Rázsó Gyula: *Hunyadi Mátyás török politikája*. In: Rázsó Gyula – V. Molnár László (szerk.): *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Budapest, 1990. 149–200.

²³ A kortárs magyar források közül különösen kritikus képet rajzol a királyról török politikája miatt az 1479 táján keletkezett Dubnicka Krónika (*Chronicon Dubnicense cum codicibus Sambuci Acephalo et Vaticano, cronicisque Vindobonensi Picto et Budensi accurate collatum. Accesserunt Adnotationes chronologicae seculi XII et XIII-i, Chronicon Monacense, Chronicon Zagrabienese et*

megszerzése és létjogosultságának folyamatos bizonyítása volt a célja. Ezek az ütközetek azonban nemcsak a magyar és az európai közvélemény, illetve a pápa megnyugtatóra voltak alkalmasak, hanem sikerek elérésére is, hiszen Mátyás az 1460-as években számos boszniai erődítmény (Jajca, Szrebernik és mintegy 60 kisebb erősség) megszerzésével ki tudta egészíteni a határvidéken már meglévő végvárláncolatot,²⁴ a déli megyék és bánóságok katonai-politikai reformjai révén pedig modernizálta a teljes védelmi szervezetet.²⁵ Uralkodása végén délen a határ teljes hosszában várak sora övezte az országot.

A Zsigmond és Mátyás által kialakított, kettősnek nevezett végvárrendszer – ami tulajdonképpen egy 50–150 km-es szélességű sáv volt – lényegében egészen Nándorfehérvár²⁶ 1521-ben történt elestéig²⁷ szilárdan tartotta magát, még úgy is, hogy a mögötte álló, a 15. század második felének reformintézkedései révén megteremtett katonai-politikai szervezet időközben elavulttá vált, és később az ország belsejében létrejött végvárrendszer kiépítésekor is mintaként szolgált.²⁸

A mohácsi csatavesztés, illetve az ország három részre szakadása után kialakult végvári rendszerről és működéséről jelenleg jóval többet tudunk, mint az elődjének tekinthető középkoriról.²⁹ Az utóbbi évtizedekben ezen a téren már történtek speciális, a korábban kialakult kép jelentősebb kiegészítését ígérő vizsgálatok,³⁰ ugyanakkor számos alapvető kérdés továbbra is tisztázásra szorul.³¹

Varadiense, Joannis de Utino brevis narratio de regibus Hungariae. Recensuit et Praefatus est M. Florianus. Quinque-Eclesiis, 1884. 197–204.) (*Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, 1. Scriptores, 3.)

²⁴ Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440–1700.* Budapest, 1990. 58. (Magyarok Európában II.)

²⁵ Kubinyi András: *Mátyás király.* Budapest, 2001. 91.; Pálffy: *A török elleni védelmi rendszer,* 169–171.

²⁶ Más néven Belgrád (Beograd, Szerbia).

²⁷ A végvárak alkotta védelmi vonal alapvető megrendülését a szakirodalom egyöntetűen Nándorfehérvár 1521-ben történt elestéhez köti. Hegyi Klára: *A várak és katonaságuk szerepe a törökök magyarországi berendezkedéseiben.* In: Bodó Sándor – Szabó Jolán (szerk.): *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században.* Tanulmányok. Eger, 1983. 75. (*Studia Agriensia*, 3.); Kubinyi András: *Mátyás király,* 81.; Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig,* 192.; Kubinyi András: *A mohácsi csata és előzményei.* In: B. Szabó János (szerk.): *Mohács.* Budapest, 2006. 360.; Szakály Ferenc: *A magyar végvárrendszer összeomlása.* In: Rác Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi Hadtörténet. 1000 év a hadak útján.* Budapest, 2008. 90–91.

²⁸ Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598.* Győr, 1999. 28–31.

²⁹ Köszönhető ez elsősorban az 1980-as években indult *Studia Agriensia* sorozatnak. Ezenkívül a jelenlegi kutatási irányokat Pálffy Géza már idézett tanulmányain felül a terjedelmes szakirodalomból csak néhány kiragadott példa segítségével illusztrálom: Hegyi Klára: *A török hódoltság várai és várkatonasága.* I–III. Budapest, 2007.; Pálffy Géza: *A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. évf. (1995) 1. sz. 114–185.; Simon Éva: *Magyar nagybirtokosok tervezetei a Kanizsával szembeni végvidék kiépítéséről.* In: Káli Csaba (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok. Zalaegerszeg, 1997.* 61–86. (Zalai Gyűjtemény, 42.); H. Németh István: *Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városösszevetség és a védelmi rendszer 1526–1593.* *Történelmi Szemle*, 42. évf. (2000) 3–4. sz. 203–243.; Kenyeres István: *A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században.* *Századok*, 135. évf. (2001) 6. sz. 1349–1412.; Kenyeres István: *A végvárak és mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században.* *Fons*, 9. évf. (2002) 1–3. sz. 163–202.; Kenyeres István: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban.* Budapest, 2008.

³⁰ A középkorban létező végvári szervezettel és működésével kapcsolatban főként Kubinyi András vetett fel új kérdéseket. A végvárak mint uradalmi központok és az élelmiszerellátás kapcsolatáról lásd: Kubinyi András: *Logisztikai kérdések a Mohács előtti magyar hadseregben.* In: uő: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete.* Budapest, 2007. 34–40. A déli

Az ország déli területeinek oltalmazása érdekében létrehozott védelmi zóna – a köztudatban is meghonosodott felfogás szerint – alapvetően kettős célt szolgált: hadjáratok idején a török sereget kellett feltartóztatnia, a köztes időszakokban pedig a hátországot kellett megővnia a beütésekkel szemben.³² Mivel végváraink nem voltak berendezkedve hosszas ostromra, és a támadásokat csak rövidebb ideig, illetve a hátországból jövő segítség megérkezéséig tudták állni,³³ a védőövezetbe átszivárgott ellenség felmorzsolása és az első vonalbeliek támogatása a mögöttük elhelyezkedő kisebb-nagyobb erődítményekre és az ott állomásozó katonaságra maradt.³⁴ A déli végvidéken – alkalmazkodva a török taktikához – egy sajátos, támadó jellegű védelem is kialakult. A végvárak nagy részét portyázó csapatokkal töltötték fel,³⁵ hogy azok az ellenséget rendszeres akcióikkal saját határaik mögött tartsák, területének pusztításával gyengítsék,³⁶ illetve az ellenfél hasonló próbálkozásaira ellencsapásokkal válaszoljanak.³⁷

A végvárak, végházak, illetve a hozzájuk tartozó területek mezsgyéje mindkét fél oldalról egyértelműen kijelölte a felségterület határát. A középkori végvárrendszer jelentősebbnek tekintett elemeit a Mátyás uralkodása végétől 1521-ig terjedő időszakra vonatkozóan a következőképpen határozhatjuk meg.³⁸ A délebbi kordon részét alkotta Szörény,³⁹ Orsova,⁴⁰ Nándorfehérvár, Szabács,⁴¹ Szrebernyik,⁴² Jajca,⁴³ Knin,⁴⁴ Klissza⁴⁵ és Szkardona,⁴⁶ a belsőt pedig többek között Karánsebes,⁴⁷ Lugos,⁴⁸ Temesvár,⁴⁹ Pétervárad,⁵⁰ Banja Lu-

végek rezidencia szerepéről, fegyverellátottságáról, illetve ezek összefüggéséről lásd: Kubinyi András: *Magyarország déli határvárai a középkor végén*. In: uő: Nándorfehérvártól Mohácsig, 71–78.

³¹ Jó példa erre Szatlóczy Gábor folytatásra váró munkája, amely a korabeli terminológia várakkal, erődítményekkel és hadinépkel kapcsolatos kérdéseit tisztázza. Szatlóczy Gábor: *Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak I. A várak népe*. Szeged, 2016.

³² Szakály Ferenc: *Végvár és hódoltság*. In: Bodó–Szabó: Magyarországi végvárak, 87.

³³ Kubinyi: *Magyarország déli határvárai*, 71–78.

³⁴ Kubinyi: *Logisztikai kérdések*, 34.

³⁵ Kubinyi: *Magyarország déli határvárai*, 71–78.

³⁶ Szakály Ferenc: *A kenyérmezei csata (1479. okt. 13.) és a török–magyar állóháború a határok mentén (1465–1520)*. Budapest, 1979. 10–11.; Szakály: *Végvár és hódoltság*, 87.

³⁷ Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig*, 174–175.

³⁸ Szakály: *A kenyérmezei csata*, 7.; Szakály: *Virágkor és hanyatlás*, 58.; Kubinyi: *Mátyás király*, 92.; Pálffy: *A török elleni védelmi rendszer*, 171.

³⁹ Ma rom Szörény (Drobeta-Turnu Severin, Románia) területén. Karczag Ákos – Szabó Tibor: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei*. Budapest, 2012. 474–475.

⁴⁰ Ó-Orsova vára, rom Orsova város mellett (Románia).

⁴¹ Ma Šabac (Szerbia).

⁴² Ma Srebrnik, Srebernik város (Bosznia) területén. Történetére lásd: Thallóczy Lajos: *Jajca (Bánság, vár és város) története 1450–1527*. Budapest, 1915. passim.

⁴³ Ma Jajca (Bosznia). Történetére lásd: Thallóczy Lajos: *Jajca (Bánság, vár és város) története 1450–1527*. Budapest, 1915.

⁴⁴ Ma Knin (Horvátország).

⁴⁵ Ma Klis (Horvátország).

⁴⁶ Ma rom Skradin (Horvátország) területén.

⁴⁷ Mára csak alapjai maradtak meg Caransebes (Románia) területén.

⁴⁸ Ma már nyoma sincs. Az egykori vár a mai Lugoj (Románia) területén állt.

⁴⁹ A mai Timișoara (Románia) területén. Az épületre lásd: Karczag Ákos – Szabó Tibor: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei*. Budapest, 2012. 453–457.

⁵⁰ Ma Petrovaradin, rom Újvidék (Novi Sad, Szerbia) területén. Erdújhelyi Menyhért: *Pétervárad hadászati jelentősége*. A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve 8. (1892.) 14–32.

ka,⁵¹ Dubica,⁵² Krupa,⁵³ Bihács⁵⁴ és Zengg.⁵⁵ Az itt említett nagyobb várak füzérét számos kisebb-nagyobb erődítmény egészítette ki. Ezek szerepének meghatározásához szükség lenne egy az összes végházat ismertető regiszterre, amely elősegíthetné a lokalizálatlan kisebb erősségek helyének megállapítását is, de jelenleg ilyen nem áll rendelkezésünkre.⁵⁶ A folyamatosan változó határvonal elhelyezkedését legegyszerűbben a hadtörténeti szakirodalom ismeretanyaga alapján szerkesztett, a területvesztéseket pontosan jelölő térképek segítségével tekinthetjük át,⁵⁷ 1503-ra és 1519-re vonatkozóan pedig a fent említett békeszerződések szövegét is felhasználhatjuk ehhez.

Az 1503-ban török kezdeményezésre kötött megállapodás közel ötven helynevet tüntet fel oszmán részről területi csoportosításban, köztük Hercegovinában 13, Boszniában 18, Szerbiában 8, Bolgárországban és a Balkán keleti részén 8 várat. Az 1519. évi szerződésben már közel hatvan erődöt mondanak magukénak az oszmánok. Hercegovina területén 15, Boszniában 24, Szerbiában 9, Bolgárországban és a Kelet-Balkánon 11 erősséget.

Mivel e békék a közfelfogás szerint a *pillanatnyi hadi helyzetnek megfelelő status quo alapján* kötettek, az 1503. és 1519. évi békék közötti eltérés magyarázatára logikusnak tűnne az oszmánok által időközben megszerzett boszniai területek szerződésben történő rögzítése, valamint az 1512-ben felszámolt Szreberniki Bánság területén elhelyezkedő várak török kézre kerülésének írásba foglalása. Ez utóbbi feltételezést alaposan alátámasztja a szakirodalom is, hiszen Szakály Ferenc vélekedése szerint az oszmánok által ekkor elfoglalt erődök visszaszerzésével II. Ulászló király (1490–1516) nem próbálkozott, sőt az 1513-as békeszerződésbe török birtokként kerültek bele.⁵⁸

Tüzetesebb vizsgálat után azonban kiderül, hogy ez a magyarázat csak részben állja meg a helyét. Az oszmánok által 1512-ben elfoglalt Tesanj,⁵⁹ valamint az 1518-ban általuk megszerzett Szokol és Travnik⁶⁰ várakat az 1519. évi békében török erősséggként nevezik meg, az utóbbit azonban már az 1503. évi is ekként jelölte. A volt Szreberniki Bánság területéhez tartozó, 1512-ben megszerzett Száva parti Barka⁶¹ vára ugyanakkor az 1519-es békeszerződés szövege szerint *magyar* kézen maradt, a bánság volt központját, Szreberniket viszont a dokumentumban egyik fél oldalán sem jegyezték fel.

⁵¹ Magyarul Orbászvár (Bosznia).

⁵² Az egykori vár a mai Hrvatska Dubica (Horvátország) területén feküdt.

⁵³ Ma rom Bosanska Krupa mellett (Bosznia).

⁵⁴ Napjainkban csak maradványai láthatók Bihać (Bosznia) területén.

⁵⁵ Ma Senj (Horvátország).

⁵⁶ Lásd erre Csorba Csaba: *A magyarországi végvárak adattára*. In: Bodó–Szabó: *Magyarországi végvárak*, 39–47.

⁵⁷ A régebbiek közül lásd: Szakály: *A mohácsi csata*, 60. Az újabb, modernebb nyomdatechnikát alkalmazók közül lásd: Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig*, 201.; B. Szabó: *Mohács*, 370.

⁵⁸ Szakály: *A magyar végvárrendszer összeomlása*, 90. Az 1513. évi békeszerződéssel kapcsolatban lásd még: Fodor Pál – Dávid Géza: *Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben*. Történelmi Szemle, 36. évf. (1994) 3–4. sz. 193–225.; Papp: *Magyarország és az Oszmán Birodalom*, 64–65. Legutóbb Papp Sándor is úgy vélekedett, ahogy Fodor Pál és Dávid Géza, miszerint 1513-ban valószínűleg nem volt békekötés. Papp Sándor: *A török béke kérdése a Dózsa-féle parasztháború idején*. In: Egyed Emese – Pakó László (szerk.): *Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-egyesület I. szaksztyályaiban*. Kolozsvár, 2016. 229–243.

⁵⁹ Ma Tešanj (Bosznia).

⁶⁰ Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig*, 201.

⁶¹ Ma Brčka (Bosznia).

Ennél még szembetűnőbb, hogy a keleti határvidéken, a Duna északi (bal) partján elhelyezkedő Haram vára⁶² már az 1503. évi békeszerződés szerint az oszmánoké volt, miközben a folyó túlsó partján található Szendrő 1519-ben átkerült a magyar félhez. A nyugati határszakaszon, mélyen a horvát–szlavón területekre nyúlóan szintén találunk több olyan erősséget, amelyeket mindkét békeszerződésben török fennhatóság alatt lévőként tüntettek fel, noha ezekről úgy tudtuk, hogy Nándorfehérvár elestéig bizonyosan a magyarok kezében voltak.⁶³ A szóban forgó erősségek: Bog,⁶⁴ Novi,⁶⁵ a Száva jobb partján elhelyezkedő Szamobor,⁶⁶ továbbá az északabbra eső Kljucs.⁶⁷ Nincs információnk arról, hogy ezekben az erősségekben török katonaság állomásozott volna, Szamobor ráadásul meglehetősen messze, elszigetelten található a meghódított területektől.⁶⁸

A Magyar Királyság, úgy tűnik, 1503-ban még nem tartotta különösebben fontosnak, hogy jelentősebb mennyiségű várat, erősséget konkrétan megnevezzen. Lényegében megelégedett a volt déli ütközőállamok központjainak megjelölésével olyan kitétel mellett, hogy azokat a hozzájuk tartozó területekkel együtt foglalják a békeszövegbe. Dalmácia, Erdély, Ragusa város és Bosznia („Jajca várával és más várakkal”) mellett ugyanis ekkor csak Belgrádot, Szörényt, Szreberniket és Szabácsot jegyezték fel. 1519-ben ezzel szemben Horvátország, Dalmácia, Erdély, Szlavónia és Bosznia említése mellett Jajca, Banja Luka, Zvecsaj,⁶⁹ Orbász,⁷⁰ Szendrő,⁷¹ Szabács, Barics,⁷² Barka, Árki,⁷³ Nándorfehérvár, Zimony,⁷⁴ Szalánkemén,⁷⁵ Titel,⁷⁶ Szörény, Orsova, Miháld,⁷⁷ Pécz,⁷⁸ valamint Temesvár szerepel.

A megnevezett erősségek alapvetően három gócpont köré tömörülnek. Az első az Orbász folyó vonala, amelytől nyugatra Orbászon kívül egyáltalán nem jelöltek meg várat, s az 1510-es évek oszmán hódításaival szemben jelölik ki a határt, amelynek legdélebbi pontja a Szokollal és Travnikkal szemben álló Jajca. A következő góc a katonai értelemben elveszett, de ezzel a szerződéssel visszaszerzett Barka várával indul a Száva vonalán, és szerémségi

⁶² Ma rom Ópalánk (Stara Palanka, Szerbia) település határában.

⁶³ Pálosfalvi: Nikápolytól Mohácsig, 201.

⁶⁴ A mai Horvátországban.

⁶⁵ Novi Vinodolski területén (Horvátország).

⁶⁶ A mai Samobor területén (Horvátország).

⁶⁷ A területen négy Kljucs nevű erősség is található, ezért pontosan nem sikerült beazonosítani.

⁶⁸ Vö. Simon Éva jelen kiadványban található írásával.

⁶⁹ Ma Zvečaj (Horvátország).

⁷⁰ Ma várrom Gornji Podgradci (Szerbia) határában.

⁷¹ Ma Smederevo (Szerbia).

⁷² Csánki Dezső a vár helyét a mai Sremska Mitrovica (magyarul: Szávaszentdemeter) és Jarak (Szerbia) közötti területre lokalizálja. Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Szerém vármegye*. Online elérés: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/szeremvarmegye-40C9/varai-40D7/> (letöltés: 2018. szeptember 27.)

⁷³ Csánki Dezső a helyet a mai Jarakkal (Szerbia) azonosítja. Csánki: *Magyarország történelmi földrajza...* Online elérés: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/szeremvarmegye-40C9/varai-40D7/> (letöltés: 2018. szeptember 27.)

⁷⁴ A vár maradványai a mai Belgrád (Beograd, Szerbia) külterületén találhatók.

⁷⁵ Napjainkban csupán vonulatai ér árka ismerhetők fel Stari Slankamen (Szerbia) külterületén.

⁷⁶ Csak maradványai vannak a Titel (Szerbia) melletti várhegyen.

⁷⁷ Maradványai a mai Mehadia (Románia) falu mellett láthatók. Karczag Ákos – Szabó Tibor: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei*. Budapest, 2012. 319.

⁷⁸ A vár helye pontosan nem határozható meg, az Al-Duna mellett feküdt Szentlászló közelében.

erődítményeket foglal magában, ugyancsak természetes vonal mentén haladva Titelig, azaz a kettős védelmi vonal *belső* részének tartott területen. A legtöbb erődítményt itt, Nándorfehérvár környékén tartották fontosnak rögzíteni. A harmadik csomópont a határ legkeletibb csücske Miháld, Orsova és Szörény várával.

Miként azt a fenti példa mutatja, az oszmán–magyar békeszerződések vizsgálata többek között azért is fontos, mert megdönthet logikusságuknál fogva kialakult és soha meg nem kérdőjelezett toposzokat. A békékkel kapcsolatban soha nem merült fel az, hogy ott a pillanatnyi hadi helyzettől eltérő állapotot (is) rögzíthettek, holott például az 1519. évi béke a *katonai értelemben vett status quo* helyett egy *szerződésen alapuló status quo*-t alakított ki, hiszen ebben a megállapodásban néhány, törökök által elfoglalt erősséget sikerült visszaszerezni az ország legveszélyeztetettebbnek tartott területén.

Az 1519. évi szerződés a magyar fél szemszögéből nézve eredményesnek mondható. A szakirodalom egyöntetűen érthetetlennek és egy reális veszély fényében elkövetett diplomáciai baklövésnek tartja azt, hogy az ekkor aláírt, ámde I. Szelim szultán (1512–1520) halálával hamarosan érvényét veszítő békét II. Lajos király (1516–1526) nem akarta ismételtén megkötni a trónra lépő I. Szülejmánál (1520–1566) annak megkeresése ellenére.⁷⁹ A szultáni békeajánlat visszautasítása azért is meglepő, mert ennek a megállapodásnak a tanulsága végső soron az, hogy a távlatokban gondolkodó, túlerőben lévő Birodalommal szemben Magyarország legfeljebb ideiglenes diplomáciai sikereket volt csak képes elérni.

---

⁷⁹ Összefoglalóan lásd erre: Pálosfalvi: *Nikápolytól Mohácsig*, 180–182.